

ВАСИЛЬ КУК В БОРОТЬБІ ПРОТИ РАДЯНСЬКОЇ СИСТЕМИ 1944–1954 рр.

В статті розглянуто основні аспекти підпільної діяльності Василя Кука проти радянського режиму та роботу радянських органів держбезпеки з нейтралізації В. Кука – лідера українського визвольного руху впродовж 1944–1954 рр. В роботі окремо висвітлено методи та засоби боротьби В. Кука з радянською репресивною системою, та використану ним методику конспірації, завдяки якій він роками уникав арешту спецорганами СРСР.

Ключові слова: Василь Кук, «Леміш», МДБ, НКВС, КДБ, пропаганда, Український визвольний рух, ОУН і УПА, Головнокомандувач УПА.

Зацікавленість темою українського визвольного руху пов'язана з новими викликами і загрозами з якими зіткнулась наша держава, зокрема, і на полі історичної пам'яті. Сусіди України, що на Заході, що на Сході почали вдаватись до ревізійнізму в питаннях історії, інструментуризуючи історію для досягнення конкретних політичних цілей, як в середині своїх країн, так і на зовнішній арені. Серед низки тем для маніпуляції з боку сусідніх держав є історія діяльності українського визвольного руху середини ХХ ст. На сьогодні для української історичної науки вкрай важливо розвінчувати старі, і нові міфи та перекручування, пов'язані з історією Організації українських націоналістів та Української повстанської армії. Важливим шляхом в цьому напрямку є об'єктивне висвітлення історій діяльності учасників українського визвольного руху, особливо лідерів, які організували і спрямовували боротьбу. Однією з таких яскравих постатей є особа Василя Кука – останнього лідера організованого спротиву українського визвольного руху в Україні.

Серед наукових праць присвячених історії життя Василя Кука слід виділити роботи дослідників: О. Іщука, В. Мазуренка¹, В. В'ятровича², Д. Веденєєва³, В. Гінди⁴ та інших. Поряд з історичними науковими роботами про діяльність В. Кука також можна знайти інформацію в окремих спогадах, як, наприклад в книзі Г.Саннікова⁵.

Джерела з даної теми репрезентовані різними типами й видами. За походженням, ми виділяємо особисті документи В. Кука, які групуються на ідентифікаційні (свідоцтва, паспорти, особові справи), звітно-статистичні та ін. Впродовж свого життя В. Кук дав низку інтерв'ю, як журналістам, так і фаховим дослідникам.

Проте найбільший масив інформації про В. Кука знаходиться в Галузевому державному архіві Служби безпеки України (ГДА СБУ). Аналіз джерел свідчить, що вони були зібрані, головним чином, для формування оперативно-розшукової та кримінальної справи на В. Кука. Значна частина даних матеріалів є оперативними звітами агентури КДБ СРСР в структурі підпілля ОУН середини 1940-х – першої половини 1950-х рр. та протоколами допитів самого В. Кука після його арешту в 1954 р.

Особа Василя Кука була знаковою в діяльності українського визвольного руху. В. Кук зумів зорганізувати підпілля і керувати ним в найскладніший час для ОУН і УПА. Після загибелі Романа Шухевича – «Тура», В. Кук одногосно був обраний на конференції ОУН в липні 1950 р. на найвищі посади в системі українського визвольного руху: Головним Командиром УПА, головою Генерального секретаріату УГВР та керівником збройного підпілля ОУН в Україні. Таким чином, на В. Кука-«Леміша» була покладена відповідальність за організацію та безпосереднє керівництво національно-визвольною боротьбою на території воюючої України.

На «Леміша» органами МДБ СРСР вперше «вийшли» влітку-восени 1944 р., коли вони захопили в полон Михайла Степаняка та Євгена Басюка – одних із провідних діячів українського національно-визвольного руху. З їх зізнань чекісти отримали першу інформацію про «Леміша» та його роль в підпільному русі. 17 жовтня 1944 р. 4-м Управлінням НКДБ УРСР було заведено справу-формуляр №-4/430 для розшуку «Леміша»⁶. Але приблизно ідентифікувати персону В. Кука та частково визначити особисті данні противнику вдалося лише в травні 1945 р., коли

працівники НКДБ ідентифікували його, як Іван Кук, родом с. Красне. Надалі з кожним роком радянські спецоргани все ближче наближались до В. Кука. МДБ залучало всі можливі ресурси за для затримки очільника підпілля і його дискредитації в середовищі визвольного руху, поширюючи сфабриковані документи про співпрацю з карально-репресивними органами СРСР⁷.

Під особливо пильну увагу потрапили і найрідніші люди В. Кука. МДБ намагалось використувати для його арешту батьків і найближче родинне оточення. Однак, зрозумівши, що через них вийти на «Леміша» не вдасться, чекісти прийняли рішення репресувати родину Куків. 25 червня 1949 р. в м. Тербовля Тернопільської обл. були затримані батьки В. Кука – Степан та Парасковія Куки, а в с. Зарваниця Тербовлянського р-ну Тернопільської обл. був арештований рідний брат Іван Кук. 27 червня 1949 р. Краснянським РВМДБ на родину Василя Кука була заведена облікова справа № 9926, яку оформляв оперативний уповноважений райвідділу капітан Сіротін. Першого липня 1950 р. особливою нарадою при МДБ СРСР були засуджені батьки В. Кука разом з братом Іваном та його дружиною Марією за ст. 20-54-1а, 54-11 Кримінального кодексу УРСР на 10 років виправно-трудових таборів, а їхніх неповнолітніх дітей (серед яких був і син Василя Кука Юрко 1946 р. н.) було відіслано у дитячий будинок в м. Сталіно (сучасний Донецьк)⁸.

В своїх звітах про проведену роботу по боротьбі з підпіллям ОУН і УПА на західних регіонах УРСР, радянська влада постійно акцентувала, що одним з найбільших ворогів Радянського союзу є українське підпілля і його командири, таким ворогом був і Василь Кук, який був прекрасним конспіратором, пропагандистом, активним борцем проти радянського режиму. В підпільних друкарнях за наказом В. Кука значним накладом друкувалась підпільна література і листівки, які масово розповсюджувалися по всій території західноукраїнських земель, що були підконтрольні радянському уряду. Сам В. Кук намагався писати доступною мовою під псевдонімом «Агроном Лука Леміш», підіймаючи різні питання, які стосувалися колгоспів і радянської диктатури: «В листівці доцільніше показати, що замість РО МВД, РО МГБ вживати – районне НКВД-НКГБ, тому, що нові офіційні назви не все народ знає і тому доцільніше вживати найбільш зрозумілих для широких мас означень. Інакше мається справа у звітах чи фаховій літературі». Також в своїх праці «Гарматний вишкіл» він подає основи з підпільної і партизанської боротьби. Знання, які він здобув під час перебування в Кракові на військових курсах старшин ОУН «Леміш» коротко виклав у другому виданні з «Гарматного вишколу». Варто зазначити, що В. Кук полюбляв невеликі брошури, завжди наголошуючи: «...навіщо писати про щось важливе на п'ятсот сторінок, якщо все можна розписати конкретно на двадцять»⁹. Такі короткі праці-брошури були популярними як серед цивільного населення, так і серед учасників українського підпілля.

В. Кук вважав, що пропагандистська діяльність в підпіллі є основою для залучення нових кадрів. Але, не дивлячись на його діяльність і конспірацію, за В. Куком починає стежити МДБ СРСР, яке в оперативних зведеннях неодноразово описується портрет «Леміша»: «...низького зросту, широкоплечий, трохи сутулий блондин, очі блакитні, останнім часом ходить неголеним у поношеному селянському одязі»¹⁰. В своїх звітах МДБ завжди акцентувало в що міг бути одягнений В. Кук, як себе поводити, хто з ним може спілкуватися, зокрема, зазначалося, що образ звичайного колективізованого селянина він приміряв не лише на себе, але й для своїх бійців з групи охорони: «...часто носить поношений селянський одяг, так само і вдягаються його бойовики. При спілкуванні з населенням «Леміш» і його бойовики поводяться строго конспіративно, кличок і один одного не називають, своє минуле конспірують, звідкіля прийшли і куди будуть пересуватись, ретельно приховують»¹¹.

Також у звітах більшовицьких спецорганів повідомлялось наступне: «Василь Кук говорить спокійно, упевненим голосом, не вимовляє літеру «Л», страждає на хворобу шлунку, тому при собі носить постійно фляжку з настоєм полину, а на нарадах керівного складу особистий кухар готує йому дієтичну гречану кашу»¹². Трохи раніше з агентурно-слідчих матеріалів МДБ УРСР зазначалось, що «Леміш» є одним із найкрупніших організаторів і керівників підпілля, що він добре відомий і має значну вагу, а також близькі особистості зв'язки серед активу оунівського підпілля в Україні й широко відомий в колах української націоналістичної еміграції і серед всіх членів Закордонного проводу ОУН¹³.

Про роботу В. Кука, яка стосувалася пропаганди ми можемо дізнатися з його листа від 4 серпня 1945р.: «Посилаю ще частину бланків, що є у мене. Тільки усі вони вже падали. Усіх 60 штук. 5. Посилаю Вам інформат. матеріали (20 штук), які використайте відповідно до потреб у Вашому терені. У деяких, як напр. «Стрілецькі вісті», є і очевидна політична єрунда. Це все – матеріали з різних теренів, але офіційний від пр. По 1 пр.

передаю «Слово», «Декларацію», «Повстанець» скоро отримаєте більше. 6. Олег прийшов знов з відділом до мене. Я з ним не бачився. З ним був також і Наливайко. Ол. є у людей др. Михайла. Що робить д. Роман? Чи поїхав вже далше? Повідомте його, що записку до тьоті Хіври передав»¹⁴.

Органи державної безпеки СРСР намагалися дізнатися про українське підпілля все можливе як у місцевих мешканців, які співпрацювали з ОУН, так і серед підпільників, яких шантажем, і різними іншими методами вербували до НКВС. Таких агентів часто розкривало СБ ОУН. Але це дуже шкодило самому підпіллю, бо подібні спецоперації по знешкодженню агентури в середовищі підпілля сіяли недовіру і постійну підозру. Подібне трапилось на Волині, коли в структуру ОУН було заслано двох агентів НКВС, яких розсекретили. Про це повідомляє в своєму листі до В. Кука М. Козак від 3 жовтня 1945 р. «Вже в попередній почті я згадував Вам про дві дівчини, які прибули для зв'язку зі СУЗ, та переслав відпис привезеного грипса і «Відкритий лист Рильському». Взявши на перевірку тих дівчат, вийшло, що вони обидві заангажовані і НКВД читало того відкритого листа і почту. Чи Таран працює також в НКВД не відомо, бо дівчата одна про другу конкретно не знали, але одна про другу додумувалися, що мусить працювати також. Одна дівчина Ніна Калуженко родом з Луцька, її ми ліквідували, а друга Фоя Люда зі СУЗ. Живе у Києві – вислана до Києва нами. Долучую два прим. протоколу Фої Люді, з яких Ви докладно довідаєтеся про суть цілої справи. Люда гарна дівчина, мудра, розробляв я її сам. Говорив з нею три дні, пішла на щирість без одного бука (без застосування тортур під час слідчих дій із зізнання – авт.). Ніну я вислав до Модеста, протоколу ще не дістав, тільки писав мені. Протокол вишлю другим разом. Люду вислав до Києва зі запискою (відпис подаю) і літературою, яка вичислена у записці. Висилаю, Вам також оригінал грипса зі СУЗ – хоч він був би мені ще потрібний, як прибуде Таран. Частина між тими людьми, які ще є в ОУН на СУЗ, є ще чесна, але про них докладно знає НКВД і тримає як зачіпку на далше. Що з Тараном? Думаю, що Чорний сидить в тюрмі у Києві, це дуже конспірують. Можливо, ще пришлють його до нас. Прошу подати свою думку на ту справу і чи добре, що я вислав Люду? Думаю не зашкодить, що далше будуть говорити Люді на НКГБ. По приїзді вона мала говорити з кимсь з наркому НКГБ. Присягалася, що буде щирою і все скаже – зробить все, щоб оправдати себе у нас. Я побудував для неї легенду, а як навіть скаже правду с ким бачилася і де, то це мені не пошкодить. Щиро вітаю»¹⁵.

Радянська влада назвала В. Кука «найнебезпечнішим ворогом», щоб його схопити були залучені всі можливі ресурси МДБ. За його дружиною Ульяною Крюченко – «Оксаною» вели активну агентурну розробку. В листі до Р. Шухевича про новини підпілля, який був перехоплений МДБ і перекладений російською мовою В. Кук зазначає: «Братъ жену в подполье я не хотел и принял меры, чтоб ее легализировать. Наконец удалось мне пристроить ее как переселенку в одной пересельной семье в Золочеве. Так жила она там два года совсем акклиматизировалась. Ребенка определили у моих родителей. Несколько раз ездила домой к ребенку. Откуда ступил провал мне трудно определить, однако несомненно, что только в следствие предательства. 7 июля 1949 г. пришло МГБ в хату организовывать колхоз: одеты в штатское и военное, и арестовали. Факт произошел так что один неожиданно ухватил за руки, а другие за горло и щеки, чтоб арестованная не могла отравиться. На месте был врач, который же ей заявил что она жена «Лемиша», что ребенок находится уже у них годами и т. д., так что выкручиваться не было смысла. Жена созналась, что она действительно есть женой «Лемиша». Он приходит к ней на квартиру, а где находится, она не знает. Не знает ничего об организации, ибо с 1945 г. никакого участия в организационной работе не принимает. Вообще обращалась корректно и всячески стремились склонить жену к тому, чтобы она выдала меня. Заверили ее, что меня не убьют, а хотят взять живим и договорится со мной... Жена была уверена, что от меня никто к ней в дом не придет. Если раньше я приходил, то уже с весны этого года по конспиративным соображениям в дом никто не приходил. С женой я встречался вне дома заранее обусловленном месте встречи, а также в обусловленных местах я оставлял через боевика записки... 14 июля я был на месте встречи, о засаде жена предупредила другую семью, к которой иногда заходили боевики, и от этой семьи боевики 16 июля узнали о ситуации и сообщили мне... В хозяйстве большевики находились 4 недели. Ночью – в печи и шкафу, а днем – на чердаке конюшни. Хозяевам, а иногда и арестованной, разрешали свободно ходить во дворе и разговаривать с людьми, которые приходили. В первый день прихода большевиков сбежала дочь хозяев, а 4 августа убежала жена вместе с хозяйкой»¹⁶.

Судячи з цього листа ми бачимо, що з 1949 р. МГБ активно намагалось вийти на В. Кука. Головна мета була арештувати його і використати в боротьбі проти підпілля ОУН. Але сам «Ле-

міш» намагався уникнути переслідувань і всіляко піклувався про збереження життєздатності підпілля. Щоб зменшити втрати в ОУН, В. Кук дав вказівку на мінімалізацію збройних виступів і небезпечних акцій. Також рекомендував робити укриття на межі Станіславської, Дрогобицької і Львівської областей, що мало б уберегти середні ланки підпілля від небезпеки втрати конспіративних каналів зв'язку з командними центрами¹⁷.

В підпіллі знали про депортацію населення, що допомагало визвольному руху з України радянською владою. В листі Василя Кука від квітня 1948 до Романа Шухевича зазначалось: «Відносно насильного вивезення українського населення на заслання, потрібно якнайскоріше зібрати докладні відомості приблизно за таким взором, напр.: I – родини підпільників, II – родини вбитих революціонерів і повстанців, III – арештованих, IV – що є хтось з родини за кордоном, V – що служили в німецькій армії або адміністрації, VI – інших. Впорядковувати дані по категорії від I до VI в міру можливостей. В потребі можна впровадити інші означення до рубрики заміток. З кожного р-ну подати також і місцев., з яких не вивезено нікого. При кожному р-ні окремо подати опис як відбулося вивожування. Усі акти насильства, грабежей і т. п., а також відомості де зараз знаходяться і в яких умовах (на основі листів, які приходять). Провокації – це улюблений метод більшовиків і їх на Вашому терені було вже немало і напевно ще багато буде. Добре, що Ви на це в пору реагуєте. Маю на думці листівку «Громадяне, бережіться більшовицьких підступів та провокацій... Найнебезпечніші будуть вони на відтинку легальників і тут треба бути максимально чуйним»¹⁸.

Василь Кук намагався поширити серед місцевого населення опір радянському тоталітаризму. Проте радянська влада провокативними методами намагалася закріпитися на території України. Василь Кук розумів, що боротися з Радянським Союзом буде вкрай важко, це було майже не можливо без глобальної війни між Заходом та СРСР. Після 1945 р. в українському підпіллі були очікування, що почнеться другий етап світової війни. Сам В. Кук неодноразово зазначав, що довго триматись підпілля самостійно без підтримки із зовні не зможе. Але не дивлячись на складність боротьби з Радянським Союзом В. Кук давав розпорядження про продовження ведення підпільної діяльності: «Українські селяни зах. обл. України» – протиколгоспна аргументація замало ударна. Треба вживати також відповідних прикладів з життя колгоспників ЗУЗ, а також прикладів з солідарної боротьби селян проти колгоспів і їх успіхів в боротьбі...»¹⁹. Під такою назвою в ОУН упродовж 1941–1952 з'явилося щонайменше 25 різних листівок.

Для ОУН питанням колективізації західних областей України (що спричиняли голод подібний тому, який виник в Наддніпрянській Україні в 1946–1947 рр.) стало стратегічним в боротьбі із радянською владою. Адже ці дії вели б до втрати підтримки місцевого населення, а також до подальшої неможливості ведення успішної боротьби. Тож В. Кук видає наступні розпорядження: «...треба: а) Фізично ліквідувати більшовицьких активістів к/г діла, як шкідників народу. б) знищувати к/г будівлі; в)заставляти селян назад забирати з к/г свою худобу, знаряддя праці і т. п.; г) заставляти к/г управління і працівників к/г адміністрації відмовляти від виконання їх обов'язків. Непослушних прилюдно карати буками з попередженням; д) не дозволяти на ніяке колективне збирання врожаю і інші роботи, а кожний хай збирає і працює для себе; е) дальше посилено вести проти к/г пропаганду, використовуючи факти так з нужденного життя к/г на СУЗ, як і місцеві, з власної області, р-ну чи села. Крім того, сильно акцентувати приклади з цих сіл, де завдяки солідарності і витривалості селян не вдалося більш. терором заложити к/г. К/г відтинок нашої боротьби повинен ще сильніше затіснити нашу однастайну поставу з цілим народом. Своєю зброєю ми мусимо виступити на захист нашого селянства перед жадливим к/г рабством. Ми ще в силі багато в цьому напрямі зробити і поки не пізно серйозно вдарити по більшовицьких планах опанувати наші землі через колективізацію. В парі з к/г акцією треба нищити МТС, а особливо трактори і інші машини під час праці на к/г полях. Цеї машинізації у советів аж так багато немає (на все УССР є тільки 1200 МТС), є вона відносно дорога і всеціло державна. В к/г акцію включити і рад/г, які треба нищити як маєтки партійної і сов. буржуазії. Зокрема, в час жнив доцільно палити рад/г збіжжя, тільки так, щоб від цього не потерпіло людське. Набір робочої сили. У деяких теренах більш. на велику скалю проводять мобілізацію населення у промисловість і ФЗН. Така мобілізація має на цілі витягнути з наших теренів найздоровший фізично елемент у свої центри і в цей спосіб нараз мати дешеву робочу силу, а на випадок евентуальної війни легко перевести мобілізацію і забезпечитися перед неминучою повстанчою боротьбою. Населення з успіхом викручується і втікає від таких «мобілізацій», маючи немалий досвід, в тому ще з нім. часів. Ми зі свого боку пропагандивно і своїми вказівками порадами повинні піддержувати населення»²⁰. Такі дії викликають у радянської влади бажання якомога найшвидше ліквідувати український визвольний рух. За Василем Куком іде справжнє

полювання, так само і за його дружиною. В звітах органів МДБ ми бачимо, що В. Кука будь-якою ціною намагаються схопити живим і неушкодженим. Для цього неодноразово планувалися масштабні операції і засідки.

В цей же час ми можемо прослідкувати як діяла зв'язкова лінія В. Кука в 1949–1953 рр. Про це свідчила 14 липня 1954 р. Уляна Крюченко: «В цей час у В. Кука діяв зв'язок з півдня на північ, що ішов через пункти «Байди» – «Вишневого» – «Дуба». Побічний зв'язок був на Тернопільщині через «Чалого» до окружного провідника Тернопільщини «Олеся». Також до окружного провідника «Олеся» на Золочівщині – через «Вишневого». Але ці два зв'язки перервалися в 1952 р., коли загинули люди, які тримали контакти. До 1952 р. В. Кук діставав пошту як і з півдня, так і з півночі. Це була підпільна література, яку він казав переписувати на машинці, а деяку одразу віддавав до архіву, як непотрібну. Архіви зберігалися закопані в банках у лісі. Люди, що були на зв'язках, діставали від «Леміша» гроші на убрання та взуття, а також на інші необхідні особисті речі. Харчі організовувалися в терені. Зерно спочатку брали у магазинерів колгоспу, а потім, щоб не розконспіруватися купували. Так само й інші продукти. Пошту він приготував на південь, або на північ сам. Записки він писав олівцем на папіросному папері, частину шифрував. Приготовлення однієї пошти у нього забирало кілька днів, часами цілий тиждень. На машинці писалося тільки загальні інструкції, що не підлягали конспірації. Наприклад, щоб покращити конспірацію; аби на зиму кожна підпільна група обов'язково робила базу (криівку), а не ходила по окремих пунктах цілий зимовий період, бо це веде до провалу; щоб в криївках не байдикували, а вчилися; щоб не ходили без потреби до дівчат у селах, бо це також веде до провалу і т. п.²¹

В першій половині 1950-тих років для становища підпілля ставало все гірше і гірше, про це свідчив і сам В. Кук, неодноразово спілкуючись в своєму колі. «Ми стоїмо біля краю власної могили, зв'язку із закордоном нема, людей у краю майже теж не лишилось. Друже «Леміш» – сказав його співбесідник – чому б Вам не піти закордон, розповісти про справи в терені?... Я і десяти кілометрів за ніч не пройду, хворий шлунок звалить через кілька переходів. Тим більше, що закордоном мене вважають терористом. Спробуй я поради́ти їм почитати «Капітал» К. Маркса відразу назвуть мене більшовицьким агентом. Краще я чесно загину тут, не збираюсь сваритися з тими панамі»²².

Боротьба Василя Кука продовжувалась, він часто змінював місця дислокації. Криівку за криівкою, це гарантувало бодай примарну безпеку, адже радянські каральні органи підбиралися все ближче до В. Кука. В своїх звітах і зведеннях вони фіксували де і коли в останній раз бачили «Леміша» і хто з ним спілкувався.

Подекуди знали в яких криївках він зимував. Головна мета була схопити «Борсука», «Трьохсотого» – під такими кодovими іменами фігурує в документах МДБ В. Кук. Фактично з 1950 р. на нього ішло «полювання», але завдяки тому, що «Леміш» був майстерним конспіратором через це довгий період Василю Куку вдавалося бути невловимим для радянських органів безпеки.

Безпосереднім розшуком та арештом В. Кука зайнялась оперативна розшукова група КДБ УРСР під кодовою назвою «Пастка», яка провела спецоперацію із захоплення лідера українського підпілля в Іванківському лісі Львівської області. Для зустрічі з Куком було підготовлено одну із старих криївок в якій він вже зупинявся в період 1947–1952 рр. Укриття розмінували, в середині побілили, висушили примусами і, загалом, надали криївці обжитого вигляду. Там само замаскували радіосигнальні апарати «Тривога», вивівши антени під кору дерев. В ніч з 20 на 21 квітня 1954 р. вселили туди трьох спецagentів – провокаторів із числа колишніх членів ОУН²³.

В ніч на 23 травня ішов дощ. Один із спец agentів вийшов на поверхню дихати свіжим повітрям і почув тріск гілок у кущах. «Чи-чи-чи» – почувся характерний умовний сигнал підпільників, що імітував клекіт птаха. До криївки прибув Василь Кук і його дружина Уляна Крюченко та два охоронці – Володимир Задворний «Довбуш» і Михайло Фенін «Назар». Розпитавши присутніх в криївці, «Леміш» сказав йому іти за рушником, щоб зав'язати очі хлопцям (їх залишили на деякій відстані від криївки), а сам з дружиною спустився в укриття. В криївці був порядок, один із охоронців на гасниці смажив картоплю для гостей. Потім на допиті В. Кук згадував, що його дуже насторожили тремтячі руки того хто смажив картоплю та і той хто зустрічав його в криївці при вході не зняв чобіт, також впали на око наявність гарних радянських продовольчих товарів²⁴.

Після того як помив ноги, «Леміш» ліг на нари відпочивати. Перед тим як лягти, він попрохав у хлопців, щоб йому почистили американський автомат який подарував йому Василь Охримович. Він навіть показав як розбирати цю зброю. Коли подружжя позасинало то бійці накинулись на Кука і на його дружину, а із під подушки Уляни забрали пістолет». В. Кук запитав «Скільки

вам заплатили? – Ми заарештували Вас за наказом «Орлана» – відповіли останні. Коли обшукували затриманих дружина Кука Уляна попросила светр і при цьому сказала «Якщо ви боїтесь, що прийму отруту то вона в жакеті. На Василя Кука накиннули фуфайку. «Чи немає у Вас вина» – неочікувано запитав В. Кук. Коли спиртного не виявилось він іронічно зауважив: «Ех люди-люди, як вам не совісно. Такий момент і чарки вина немає». Затриманих посадили в машину ГАЗ-67 і відправили до Львова, а звідти спеціальним авіарейсом до Києва²⁵.

Сам В. Кук поводить себе спокійно і це зазначали навіть на слідстві: «На слідстві «Леміш» поводить себе спокійно, показання дає без особливих відмов». Та, як виявилось, останні раділи зарано. «Леміш» повів умілу гру із супротивником, яка потім згодом розтягнулася в роки²⁶.

Отже, є очевидним, що особа В. Кука стала важливою для радянської влади, адже його планували використовувати в дискредитації визвольного руху, а також з метою морально-політичного розгрому націоналістичних центрів за кордоном ці всі дії були важливі, щоб як найскоріше знищити український визвольний рух в УРСР. Оскільки В. Кук потрапив до епіцентру оперативних задумів КДБ із розвалу ОУН не лише в СРСР, а й за кордоном, скоріш з все, це і врятувало йому життя. Коли журналісти в часи незалежності в нього поцікавились яка в нього думка з даної теми, то він відповів: «Спочатку вони думали виманити С. Бандеру, посилаючи ніби від мого імені фальшиві радіограми, але СБ ОУН встановила, що ці радіограми фальшиві, й тоді КДБ вбило Бандеру в Мюнхені».

В. Кук був знаковим діячем українського визвольного руху. Ми розуміємо, що продовж майже десяти років найпотужніші карально-репресивні органи тоталітарного СРСР намагалися його нейтралізувати, оскільки особливості діяльності й спрямування В. Кука в пропагандистській роботі били по найболючіших місцях радянської системи – соціальному питанню.

¹ Манзуренко В., Іщук О. Василь Кук – Головний командир УПА. – Рівне, 2008.

² В'ятрович В. Історія з грифом «Секретно»: Піймати «Борсука». Арешт Василя Кука. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://tsn.ua/analitika/istoriy>

³ Веденєєв Д. Одиссея Василя Кука. Военно-политический портрет последнего командующего УПА. – К., 2007.

⁴ Гінда В. Такого рівня лідер ОУН ще не потрапляв до чекістів живим. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://gazeta.ua/articles/history>

⁵ Санніков Г. Большая охота. Разгром вооруженного подполья в Западной Украине. – М., 2002.

⁶ Галузевий державний архів Служби безпеки (далі – ГДА СБУ). – Ф. 65. – Спр. С-7736. – Т. 1. – Арк. 43.

⁷ Там само. – Арк. 246.

⁸ Архів ГУМВС ЛО. – Ф. 111. – Оп. 1. – Спр. Р-30612. Учетное дело на семью участника ОУН-УПА Кука Василя Степановича. – Арк. 1, 40–41, 47–47зв.

⁹ ГДА СБУ. – Ф. 13, Спр. 376, Т. 7. – Арк. 391–399.

¹⁰ Там само. – Арк. 391–399.

¹¹ Там само.

¹² Там само. – Ф. 65. – Спр. С-9079 (додаток). – Т. 52. – Арк. 249.

¹³ Там само. – Арк. 249.

¹⁴ Там само. – Ф. 2 (Упр. 2-Н). – Оп. 58 (1953 р.). – Спр. 9. – Т. 1. – Арк. 154 (конверт). – Арк. 13–14.

¹⁵ Там само. – Ф. 6. – Спр. 51896-ФП. – Т. 2. – Арк. 33–38зв.

¹⁶ Там само. – Арк. 154 (конверт). – Арк. 8–9.

¹⁷ В. Кук УПА в запитаннях і відповідях Головного Командира – Львів, 2007. – С. 53.

¹⁸ ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 376. – Т. 7. – Арк. 391–399.

¹⁹ Там само. – Арк. 391–399.

²⁰ Веденєєв Д. Биструхін Г. «Повстанська розвідка діє точно і відважно...». Документальна спадщина підрозділів спеціального призначення ОУН і УПА (1940–1950). – К., 2007. – Т. 1. – С. 131, 139, 153.

²¹ ГДА СБУ. – Ф. 13. Спр. 376 – Т. 7. Арк. 391–399.

²² Там само. – Ф. 6. – Спр. 51896-ФП. – Т. 2. – Арк. 33 – 38зв.

²³ Веденєєв Д. Одиссея Василя Кука. – С. 163.

²⁴ Там само. – С. 163.

²⁵ Там само. – С. 163–164.

²⁶ Там само.

В статье рассмотрены основные аспекты подпольной деятельности Василия Кука против советского режима и работа советских органов госбезопасности по нейтрализации данного лидера украинского освободительного движения в течение 1945–1954 гг. В работе отдельно освещены методы и средства борьбы В. Кука с советской репрессивной системой, и использованная им методика конспирации, которая дала ему возможность годами успешно избегать ареста спецорганами СССР.

Ключевые слова: Василий Кук, «Лемиш», МГБ, НКВД, пропаганда, украинское освободительное движение, ОУН и УПА, Главнокомандующий УПА.

The author investigates the underground activities of Vasyl Kuk – the last leader of the OUN and UPA in Ukraine during soviet period. The author highlights the history of the confrontation between the Ukrainian liberation movement led by Vasyl Kuk against the Soviet regime and bolshevik`s repressive structures (1944–1954).

Key words: Vasyl Kuk, «Lemish», MGB, NKVD, KGB, propaganda, Ukrainian liberation movement, OUN and UPA, Commander-in-chief of the UPA.